

Noter til kapitel 5: Studentersamfundet og den politiske opposition 1884 – 1886

1. Kilde: Københavns Vejviser 1884. Københavns liberale Vælgerforening, stiftet 15.nov.1883.
Bestyrelsens Bankassistent Herman M. Bing, arkitekt C.U. Danzer, urtekræmmer C. A. J. Gad, fabrikant G. A. Hagemann, skibstømrer J. J. Holm, overretssagfører Svend Høgsbro, arbejdsmand H. Jørgensen, tapetfabrikant C. Kruger, bagermester J. Marstrand, papirhandler Louis Petersen, dr. phil. J. V. Pingel, vekselerer G. Rubin, dir. Rud. Schmidt, red. V. Secher, tømrermester H. H. L. S. Thomsen, dr.med. E. A. Tscherning.
De forenede liberale vælgerforeninger for Frederiksberg. Bestyrelsen(1884): bibliotekar Emil Elberling (formand), vekselerer Laurids Bing, murer J. R. Eriksen, højskoleforstander F. F. Falkenstjerne, tømmerhandler K. Frederiksen, Tømrer L. C. Frederiksen, formand C. P. Hansteen, professor H. Høffding, bogtrykker L. Lazarus, garver C. Momme, tømrer Nielsen.
Om Københavns liberale vælgerforening i Neergaard: Erindr, s.137, her anslås medlemstallet til ca. 4000. Arkiv for Københavns radikale Vælgerforening (tidl. Københavns liberale Vælgerforening) i Rigsarkivet (RA 10.088) for årene 1883- 1961 er ikke benyttet i den foreliggende undersøgelse.
2. Høffding, 1928, s.113
3. Friisberg, s. 432 f. her citeres G. Brandes: Levned bd. 3, s. 70-72. Friisberg hævder i modsætning til de litteraturhistoriske forfattere, at Edv. Brandes styrkede sin partipolitiske stilling (s. 437). Det fremgår af den foreliggende undersøgelse, at vælgerforeningerne ikke var identiske med "det litterære Venstre". Edv. Brandes var i flere henseender i modsætningsforhold til vælgerforeningernes erhvervsdrivende og handelsborgerskabet, ligesom han var i modsætningsforhold til Herman Bing indenfor "Politikens" ledelse.(se note 58 og 59)
4. Neergaard: Erindr.s.123 f.
5. Morgenbladet 13/2 1884
6. Dumreicher bd.3 s.157 f.
7. SSf 25 Aar s. 143
8. Morgenbladet 13/2 1884
9. Dags-Avisen 21/2 1884
10. Dumreicher bd 3.s.156, artikel om Elberling i DBH
11. Dumreicher bd.3 s. 165. Soc. Dem 22/2 1884 kritiserede SSf's bestyrelse for at have villet for lidt og agiterede for Georg Brandes' ideer samt for hans ansættelse ved Universitetet.
12. Studenterbogen s.227 f.
13. Dumreicher bd. 3 s.160
14. Studenterbogen s. 228
15. Paragrafhenvisningerne refererer til lovene fra maj 1882, trykt i Aarvog f. Univ. 1881-82, s.140 f.
16. Kr. Erslev til Herm. Trier 21/2 1884, brev i Herman Triers arkiv (A 1,2)
17. Dumreicher bd 3, s. 158
18. samme s.165
19. Studenterbogen s.229, J.J. Ipsen: En utopists Historie, 1926, s. 50 f.
20. Studenterbogen s.230
21. samme sted
22. udateret papir i H. Triers arkiv, (B VIII,2 d): "Om et alm. studentermøde i april 1884 forgæves forhandlet med ..."
23. Falkenstjerne til Neergaard 13/4 1884, brev i SSf's Småskriftudvalg, Censurer, Kgl. Bibl. Ut 175
24. E. Henrichsen: Mændene fra forfatningskampen bd.2. s. 270-275
25. /

- 26 Pol. 28/10 1884
- 27 Pol. 5/11 1884, Morgbl. 3/11 1884. Trier om politik og pædagogik.
- 28 G. S. Bendix: Mit livs April, 1946, s.49 f.
- 29 N. Neergaard: Erindringer, 1935, s.129 f.
- 30 Tiden, 7/5 1915. Forhandlingsforløbet fremgår af
Socialdemokratisk Forbunds Forhandlingsprotokol 19/2, 13/3, 1/4 og 4/4 1884
- 31 J. P. Nordengaard: Valgene til Rigsdagen i 100 Aar, Roskilde 1949
- 32 DBL og DBH, artikler om de nævnte personer
- 33 P. Engelstoft overvurderede i Den danske Rigsdag 1849-1949 bd. 2 akademikernes rolle
i den liberale vælgerbevægelse.
- 34 Neergaard: Erindr, s.137
- 35 C.E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede bd. 2. s. 380-383.
J.J. Ipsen: En utopists Historie i s. 49.
Højres stemmetal i 5. kreds var 45 % af de afgivne stemmer med en stemmeprocent på 64,5.
kilde: V. Dybdahl bd.2. s. 67
valgdagen skildret af C. Behrens: Erindr. 1937, s. 56 f. og af M. Rubin: Nogle Erindr.s.123 ff.
- 36 N.P. Madsen-Mygdal, 1912, s. 49
- 37 Hørup i Skrift og Tale bd 1. s. 3 -10
- 38 samme s. 5
- 39 samme s. 9
- 40 samme s. 10
- 41 Venstre i 100 år, 1970, (1. del) s. 91
- 42 Morgenbladet 9/7 1884 s. 2.
- 43 SSf 25 Aar s. 148
- 44 Triers valgopråb til vælgerne i Københavns 1.kreds, trykt i H. Trier: Af dagen og vejen, s. 437-39
- 45 H. Trier: Pæd. tids- og stridsspørgsmål bd. 1. s. 417-420
- 46 Pol 14/11 1884
- 47 Pol 16/1 1885
- 48 Pol 14/2 1885 s.2.
- 49 Kolding Folkeblad 29/9 1884 s.2
- 50 se note 44
- 51 Sociale studier, 1930, s. 124,125
- 52 Pol. 1/10 1884
- 53 Morgenbladet. 9/10 1884
- 54 Friisberg s. 431, Morgenbladet 12/11 1884
- 55 Pingel: Et politisk Tilbageblik, 1891, s.6
- 56 N.P. Madsen-Mygdal, 1912,s.48 f.
- 57 Friisberg s.433 ff.
- 58 H. Stangerup: Henrik Cavling og den moderne avis, 1968, s.144
- 59 samme sted
- 60 Pol. 10/1 1885 - Friisberg overvurderede de radikale princippers betydning i talen.
- 61 SSf 25 Aar S.150. Trier var skeptisk overfor Lauridsens praktiske initiativ på det organisatoriske
område, jfr. Historiske Meddelelser fra København 1.rk. 7.bd. (1920) s. 624 f.
H. Trier: Hvorledes Studentersamfundets Retshjælp blev til.
- 62 Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen bd. I .s.268.

- 63 Morgenbladet 24/9 1884
- 64 samme 26/9 1884
- 65 samme 16/11 1884
- 66 Kr. Hvidt: Venstre og Forsvarssagen s.137 ff.
- 67 RFF 1884/85 sp. 104-107
- 68 Per Salomonsson: Socialismen og Socialdemokratiet, 1974, s.100.
Edv. Brandes "Om Nationalfølelse", Pol 10/1 1885.
- 69 Per Salomonsson, 1974, s.103
- 70 samme s. 105
- 71 samme s. 101
- 72 Pingels kritik af klassekampteorien i: Morgenbladet. 4/7 1884
opfattelser af socialismens syn på statsmagten i: Pol 5/H 1884
og i: Morgenbladet 3/11 1884, Pol 18/11 1884
- 73 H. C. Frederiksen: Martensen, Socialisme og Kristendom,
i: Nationaløkonomisk Tidsskrift bd 5, 1875, s.34-54.
i: Det første nordiske industrimøde, 1872, (1873) s.171, 183-187
- 74 H. Høffding: Forestillingen om retfærdighed i dens historiske hovedformer.
i: Nationaløkonomisk Tidsskrift bd.2, 1873, S181-116, citatet s.114.
- 75 Soc. Dem. 29/11 og 2/12 1883 angreb Høffdings sociale etik, Soc.Dem. 2/12 Høffdings svar.
- 76 H. Høffding: Etik, 1887, s.244. Bogen var i store træk baseret på hans forelæsninger over social etik
efteråret 1883.
- 77 samme, s. 246-249
- 78 samme, s. 256
- 79 samme, s. 250
- 80 samme, s. 252 f.
- 81 samme, s. 253- 254
- 82 samme s. 256- 257
- 83 samme s. 260- 263
- 84 Soc. Dem. 29/11, 2/12 1882
- 85 Soc. Dem. 18, 19, 22, 25 og 26/11 1884. Socialistisk Bibliotek bd.1. 1885 s.268-296
Her avisartiklerne er anvendt.
- 86 Soc. Dem. 18/11 1884
- 87 -
- 88 Soc. Dem. 19/11 1884
- 89 Morgenbladet 4/7 1884 s. 2.
- 90 Sophus Torup og J. Christmas-Dirckinck-Holmfeld: Hvorledes skaffes god, daglig kost for den billigste
pris? 1884.
- 91 Soc. Dem. 19/11 1884
- 92 Nutiden 1883, s.89 sp.3. Et foredrag i Samfundslære af M. Rubin.
- 93 Rubins anm. af Ernst Brandes: Samfundsspørgsmål, Tilskueren 1886 s.130-148, citatet s.141.
- 94 se kapitlet: Akademikernes reforminteresser og partipolitikken, afsnit 4, sociale reformer.
- 95 Soc. Dem. 19/11 1884
- 96 Soc. Dem. 25/11 1884
- 97 Soc. Dem. 25/11 1884
- 98 Soc. Dem. 25, 26/11 1884

- 99-101 Soc. Dem. 25/11 1884
- 102 se note 104 til kapitlet: Akademikerbevægelse og Studenterbevægelse o. 1882.
Per Salomonsson, 1974, s.90 ff
- 103 Pol. 18/11 1884
- 104 Soc. Dem. 15/10 1884, Per Salomonsson, 1974, s.64.
Neergaards foredrag i Aarhus, Morgenbladet 1/10 1884
- 105 Soc. Dem. 26/11 1884
- 106 samme
- 107 Soc-Dem. 25/11 1884
- 108 Pol. 9/12 1884. Starckes Indlæg mod Berl.T. 3/12 1884, der advarede mod Rigsdagens
omdannelse til "en slags moderne repræsentation med tilstræbt præg af nationalkonvent".
- 109 Pol. 3/2 1885 Generalforsamling i Fremskridtsklubben.
Medlemsalderen sænkedes fra 20 til 18 år.
Om de konservative klubber i: V. Dybdahl bd. 1, s. 91 ff.
- 110 N.P. Madsen-Mygdal, 1912, s.57
- 111 Højesteretsadvokat A. L. Hindenburgs artikler i Berl.T. mærket Z.
- 112 Pol. 11/11 1884 om SSf-arrangementer med G. T. Mejdell.
Riffeforeningerne behandles i Kr. Hvidt: Venstre og Forsvarssagen s. 141-145
- 113 Soc. Dem. 18/12 1884 s.2
- 114 Pingel: Et pol. Tilbageblik, 1891, s. 5-8
- 115 Harald Holm: Den norske Forfatningskamp og dens afslutning. SSf-småskrift, 1885 s.25.
Den moderate venstremands interesse for skyttebevægelsen som middel i den politiske kamp er
interessant, eftersom de moderates gruppe siden tog skarpt afstand fra riffelbevægelsen.
- 116 SSf 25Aar S.150
- 117 Pol. 16/2 1885 s.2.
- 118 Pol. 21/2 1885
- 119 SSf 25 Aar S.151. A. Hvass angiver medlemstallet til 13.800.
Ifølge oppositionspresen f.eks. Horsens Folkeblad 23/2 1885 var medlemstallet steget
fra ca. 200 til 13.800, hvoraf oppositionen rådede over 6000, Højre resten.
- 120 SSf gn. 25 Aar s. 151
- 121 Pol. 27/2 1885
- 122 Pol. 1/5 1885, SSf 25 Aar s. 152
- 123 Kr. Hvidt s. 144 ff.
- 124 Pol 17/2 1885 - Socialdemokratisk Forbund var ikke med i listen over komiteen.
Soc. Dem. 17/2 og 18/2 1885 s. 3 annonce for agitationskomiteen.
- 125 Neergaard: Erindr, s. 154
- 126 Den danske Rigsdag bd.3. s. 255
- 127 Soc. Dem. 20/2 1885 s. 1.
- 188 samme s. 2.
- 129 SSf 25 Aar s.197 (21/2 1885)
- 130 N.P. Madsen-Mygdal, 1912, s. 61, Venstre i 100 År (1. del) s. 95 ff.
- 131 SSf 25 Aar s.197-198
- 132 V. Koppel: Af Politikens Historie bd.1. (1946) s.32 ff.
- 133 samme s. 35- 42
- 134 Hørup bd. 2. s.57 ff.

- 135 Sv. Thorsen: Partisystemets gradvise udvikling. i: Den danske Rigsdag (1949) bd.3. s.228 ff.
Den politiske magtkamp 1866-1910, red. Per Salomonsson, 1968, s.52 f.
- 136 SSf 25 Aar s.153
- 137 samme s.178
- 138 samme s.153 ff
- 139 Aarhus Amtstidende 19, 23, 24. februar 1885.
d. 20/4 1885 citerer Aa. Amtst. Pingels opfordring til vælgerne om at tilslutte sig riffelbevægelsen.
- 140 Folketidningen (Ringsted) 24/2 1885
- 141 Pol. 21/5 1885 Opråb og leder
Grundlovsfonden arrangerede et stort politisk møde i Kasino 19/9 1885 (Pol. 20/9)
om oprettelsen tillige: MRB bd.4. s. 79, note til nr. 131
- 142 se bilagstabeller: SSf's mødeaktivitet
- 143 Pol. 14 /10 1884
- 144 som note 142.
- 145 Sv. Thorsen: Den danske Rigsdag, bd.3, s.230.
Madsen-Mygdal, s.63 se også note 134
- 146 Høffding "Staten og det fri Samfund", Pol. 8/9 1885.
Kr. Erslev: Machiavelli, Tilskueren 1884.
Herman Trier: "Pædagogik og Politik" Pol. 5/11 1884 og
"Oplysning som Samfundsopgave", Kolding Folkeblad 29/9 1884.
- 147 Pol. 8/9 1885.
- 148 Lov og Ret, Pol. 22/9 1885, Hørup bd.2, s.62.
- 149 samme
- 149b Hørup bd.3, s.149.
- 150 Pol. 31/3 1885.
- 151 Oversigt over politiske begivenheder, herunder politiske retssager 1885 -1890,
Hørup bd.2, s. 33f, 74 f, 125, 171, 217, 274f.
Madsen-Mygdal, 1912, s.66 f.
- 152 Pol. 3/9 1885 A. Cantor: Retstilstanden, P. Th. Rasmussen: Kort populær fremstilling
af den danske statsforvaltning (1886) s.61-63.
- 153 se kap.6.
- 153b Politiske Flyveblade, nr.2, Hvorfor er Højres sag håbløs? (H. Trier).
Trier: Af dagen og vejen (1902) s.439-444
- 154 Breve i Censurudvalgets arkiv (KB ut 175):
V.M. Amdrup til Neergaard 6/12 1885
Laur. Zeuthen til Neergaard 16/12 1885
Amdrup til Neergaard 27/1 1886
Amdrup til Rubin 7/3 1886
Amdrup til Rubin 11/3 1886; MRB bd 1 s. 182
Amdrup til Neergaard 7/4 1886
Høffding til Neergaard 15/6 1886
Rubin til Høffding 12/6 1886
- 155 P. Th. Rasmussen (s. 17) rettes kritik mod kgl. resolution, der hævdes ikke at befri ministeriet for
strafansvar. Der hentydes til kgl. resolution af 26/1 1886. (s.23) nævnes "de to omhandlede
lejligheder hvor Folketinget og Landstinget ikke var enige om nogen finanslov" 1/4 1885 og 8/2 1886.

- 156 samme s. 5, 8.
- 157 Neergaard, Erindringer, s.167 Københavns liberale vælgerforenings bestyrelse i nov. 1885: 4 medl. var folketingsmænd: F. Bojsen, V. Hørup, C. Hage og V. Pingel. 6 medl. var personligt engageret i erhvervslivet: Hrs. Oct. Hansen, bagermester J. Marstrand, forr. fører Herm. Bing, gross. A. Collstrup, dir. G. A. Hagemann, vexellerer G. Rubin, desuden: Sv. Høgsbro (Da. Kvindesamfund), Dr. med. E. A. Tscherning, Niels Neergaard (Tilskueren), Otto Borchsenius og V. Secher (Dags-Avisen). Vedr. diskussionen i SSf d.5. dec. 1885: A. D. Jørgensens Dagbog i Da. Mag. 7.rk. 5.bd. s.33.
- 158 Madsen-Mygdal, s.72-73. vejle Amts Folkeblad 2/12 1885.
- 159 Pol. 20/10 1885 "Ungdomsforeninger" s. 1 og Studentersamfundets Småskrifter s.2.
- 160 Pol. 8/12 1885 s.2. ungdomsforeningerne og SSf (V. Pingel)
- 161 se det følgende
- 162 Pol. og Morgenbladet 10/10 1885.
Høffding: Erindringer, s.143-45
Hørup i Skrift og Tale, bd.2.s.70-73.
Årbog f. Universitetet, 1885-86 s.16.
- 163 Edv. Brandes: Fra 85 til 91, 1891, s.26.
- 164 Pol. 5/11 1885.
- 165 Th. Sørensen til M. Rubin 11/11 1885, MRB bd. 1, s.177
- 166 A. D. Jørgensens Dagbog se note 157.
A.D. Jørgensen: Breve udg. v. Harald Jørgensen, 1939, s.154 f. brev 117.
Om Kleins forslag: Den da. Rigsdag, bd.2, s. 126ff.
Herman Trier i Dagsavisen d.1/4 1886 om Folketingets tilbud om hjælp til arbejdsløse i den hårde vinter 1885-86 Det stødte på modstand fra Landstinget.
- 167 Pol. 21/1 1886
- 168 Pingel, 1891 s.13. Om Bergs holdning: Madsen-Mygdal, s.74.
- 169 Neergaard: Erindringer, s.168.
- 170 samme, s.167, 186.
- 171 Vald. Koppel: Af Politikens Historie, bd. 1. s.45.
Artikler i Pol. 6, 8, 12, 16.maj 1886, trykt i Hørup bd.2. s. 96 -112
- 172 Pol. 14/12 1885.
- 173 Vejle Amts Folkeblad 2/12 1885.
- 174 SSf 25 år, s.156.
- 175 samme, s. 149.
- 176 Carl Behrens: Erindringer s.83. Pol. 4/9, 5/9 1885.
- 177 Pol.8/12 1885, s.2.
- 178 Pol 20/10 1885.
- 179 Tidens Strøm, januar 1886, 19/11 1886 s. 60.
- 180 Enhver Sit. Ugeblad for politik og Kristendom. Fra 2/1 1886, især 20/11 1886 imødegik HJ højskoleforstandernes og teologernes modvilje mod politisering af ungdommen. HJ blev afskediget som sognepræst af politiske grunde.
- 181 Fred. Martin til N. Neergaard 8/4 1886, 26/8 og 28/8 1886
i: Småskriftsudvalget Censurer. KB ut 175
- 182 Jacob Marstrand: Benjamin Franklin, 1887.
- 183 Enhver Sit, 13/11 1886.

- 184 Tidens strøm 19/11 1886.
- 185 samme. 19/11, 3/12, 17/12 1886.
vedr. mærkerne "H" og "Klint" se: A. D. Jørgensens dagbog: Gammelt og Nyt,
Da. Mag. 7.rk. 5.bd. s. 38.
- 186 Tidens Strøm 26/11, 10/12, 31/12 1886.
- 187 A. D. Jørgensen anf. skr. s.38.
- 188 samme, s.38.
- 189 Steenstrup var Statens tilsynsmand overfor Højskolerne.
I 1886 tilbageviste han Højrebladenes angreb på højskoler for politisk agitation.
- 190 Enhver sit, 27/1, 3/3 1887 (Sundbo)
- 191 samme 4/10 1888.
- 192 Folketidenden, Ringsted 27/6, 2/7 1885.
- 193 Pol. 25/11 1884.
- 194 Pol. 30/6 1885 s.2. Folketidenden, Ringsted 30/6 1885.
- 195 se note 129
- 196 SSf gn.25 År, s. 203.
- 197 Horsens Folkeblad 13/6 1886.
- 198 SSf gn. 25 år, s.203.
- 199 "Morgenbladet" 20/6 1886. Dagsavisen 17/6 1886 (Kritik af "Europæerne), Pol. 16/6 1886.
Georg Brandes: Saml. Skr. bd.12, s.265-69 (Tale i Hansted skov).
- 200 Rubin til Pingel 21/6 1886. MRB bd.1, s.193.
- 201 Brandes' tale, se note 199.
- 202 Pol. 25/11 1884 Neergaard: Erindr. s. 158. Neergaard, Trier, Pingel og V. M. Amdrup kontaktede de
politiske foreninger, og Neergaard agiterede for oprettelse af liberale vælgerforeninger i
købstæderne. Disse var også aftagere af småskrifter.
- 203 Aarhus Amtstidende 18/3 1885.
- 204 Studenterbogen s. 230.
- 205 samme s. 230 ff.
- 206 pol. 29/1 1886.
- 207 Pol. 19/9 1887, salg af småskr. indtil 31/1 1887. Fra 27/4 1887 til 30/4 1888 solgtes 90.867 eks.
(Brev fra Tillges Forlag til Herman Trier, udat., Triers Arkiv, B viii, 2a.)
- 208 dyrlæge Martin Poulsen: Kort fremstilling af Husdyrenes Sundhedspleje (1888).
P. Tauber »Kort vejledning i Hønseavl (1889).
gartner Niels R. Møller: Om dyrkning af Havevækster på smålodder (1891).
- 209 Pol.19/9 1887. Carl Adolph Michelsen (1842 – 1911) [Dansk Biografisk Leksikon](#)
- 210 MRB Bd. 1, s. 167.
- 211 Carl Michelsen: Forfatningsbrudet i Frankrig, s. 12.
- 212 samme. s. 44-45
- 213 N. Neergaard: Napoleon den Tredje, s.8.
- 214 Neergaard: Under Junigrundloven, Bd.1 (1892), s. 7.
- 215 L. Zeuthen: Martsbevægelsen, s. 26.
- 216 samme, s. 26.
- 217 samme, s. 26-35. Her lagdes betydelig vægt på bevægelserne blandt håndværkere og bønder,
som rejste krav om politisk frihed ud fra utilfredsheden med de sociale kår, mens konstitutionelle
teorier ikke interesserede dem.

- 218 Niels Petersen: Tysklands nyeste politiske historie, (1885) s. 14.
- 219 Pjecen passerede udvalgets censur 15/11 1885 (KB ut 175,1).
Trods kritik synes det ikke som om der blev foretaget væsentlige ændringer i manuskriptet.
Ifølge Pol. 19/9 1887 solgtes den i 5037 eks. indtil jan. 1887.
- 220 Amdrup til Rubin 11/3 1886 MRB bd. 1. s. 183.
- 221 Note til Triers Grundtvigpjece. Falkenstjerne til Neergaard 9/2 1886 KB ut. 175
- 222 H. Trier: NFS Grundtvig (1886) især s. 22 - 40.